

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВИХ САНАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті досліджено особливості санаційних заходів банків та запропоновано елементи вдосконалення механізму антикризових санаційних заходів вітчизняних комерційних банківських установ.

Ключові слова: санація, капіталізація комерційного банку, оптимізація, реорганізація, ліквідація.

Банківський сектор посідає нині чільне місце в сучасній фінансовій та економічній системах. Продуктами діяльності цього сектору користуються майже всі сфери економіки і суб'єкти економічної діяльності. Невдачі і кризи банків можуть зачепити інші фінансові й економічні інститути і призвести до руйнації економічної системи. У зв'язку з цим кожна держава зацікавлена в ефективному регулюванні діяльності банків з метою гарантування їхньої безпеки, зростання власної економіки й добробуту населення. Інакше кажучи, держава має чітку мету, і суть її полягає в тому, щоб забезпечити функціонування здорової і надійної банківської системи, яка здатна протистояти руйнівним кризам і захистити активи клієнтів банків, які передали їм свої заощадження [4].

У цілому у вітчизняній науковій літературі проблеми санаційних заходів вітчизняних комерційних банківських установ висвітлені недостатньо повно. Окремі аспекти досліджували у своїх працях І. Вядрова, О. Іщенко, Г. Карчева, В. Міщенко, О. Неізнестна, Н. Реверчук, О. Тимошенко та інші. Однак у їх працях недостатньо досліджені питання механізму антикризових санаційних заходів, хоча це питання в сучасних умовах набуває актуальності.

Мета статті – запропонувати напрями вдосконалення механізму антикризових санаційних заходів вітчизняних комерційних банків. Серед основних **завдань** дослідження зазначимо:

- дослідити особливості санаційних заходів вітчизняних банківських установ;
- удосконалити механізм антикризових санаційних заходів вітчизняних комерційних банківських установ.

Фінансовим оздоровленням комерційних банків слід вважати систему заходів банку, що спрямовані на поліпшення його фінансового стану: ліквідності, платоспроможності, структури активів, дохідності та рентабельності, достатності капіталу, а також на усунення порушень, що призвели до скрутного фінансового стану.

Основними напрямками фінансового оздоровлення банку можуть бути: фінансова допомога від акціонерів (учасників) банку або інших осіб, зокрема: додаткові внески засновників, додаткова емісія акцій, розміщення коштів на депозити на значний термін (не менше року) під невисокі відсотки – 1/2 (2/3) від облікової ставки НБУ, відмова від дивідендів, надання гарантій і поручительств тощо; зміна структури активів і пасивів банку: продаж частини активів, поліпшення якості кредитного портфеля, збільшення власних коштів, зниження питомої ваги короткострокових зобов'язань і підвищення довгострокових, зниження рівня ризику окремих операцій і т.ін.; удосконалення організаційної структури й управління банком [1].

Винятково важливу роль відіграють такі заходи, як удосконалення антикризового менеджменту, методів аналізу і контролю, запровадження системи внутрішнього аудиту, планування й прогнозування діяльності, серед них розробка оптимальної структури балансу комерційного банку.

Важливе значення з точки зору підвищення рівня капіталізації банків і їхньої ліквідності має надання комерційним банкам права залучення коштів на умовах субординованого боргу з подальшим їх зарахуванням до банківського капіталу третього рівня. При цьому потрібне подальше врегулювання питань щодо звітності за цим капіталом та умов його переведення до капіталу першого рівня.

У ринковій системі банки є вразливішими, ніж будь-яка інша підприємницька структура, перед усім тому, що вони піддаються більшому ризику краху через жорстку конкуренцію в цій галузі і через значний розквіт фінансового шахрайства.

Виділяють зовнішні і внутрішні чинники банківської кризи в Україні. Зовнішні – це насамперед міжнародна фінансова криза, яка розпочалась у другій половині 2008 року. Внутрішні – передусім

макроекономічна криза в Україні, яка значною мірою зумовлена наявними диспропорціями в економіці, високою її доларизацією [2].

З кризових умов, для комплексного розуміння фінансового механізму санації банку варто зосередити увагу на деяких його особливостях. Перша з них пов'язана зі специфічними рисами власне банківської діяльності. Основою банківського бізнесу є довіра суспільства, що забезпечує можливість банку виступати в ролі посередника на грошовому ринку. Не менш важливими рисами сучасного банківництва є підвищена ризикованість банківської діяльності, висока залежність від неекономічних чинників, активний вплив на розвиток усіх сфер господарства, незначний обсяг власного капіталу, важлива соціальна роль банків тощо.

Програма фінансового оздоровлення комерційних банків повинна, насамперед, передбачати збільшення капіталу банку, поліпшення якості активів, реструктуризацію пасивів, підвищення ліквідності балансу, організацію управління фінансовими результатами, зміну організаційної структури банків і вдосконалення менеджменту [4].

Запровадження тимчасової адміністрації є одним із надзвичайних наглядових заходів, до яких вдаються центральні банки всіх країн світу. Функції тимчасової адміністрації слід розглядати значно ширше, ніж просто підвищення рівня менеджменту комерційного банку. Тимчасова адміністрація є спеціальним органом для забезпечення управління комерційним банком у стані фінансової скрути, яка створюється та призначається рішенням Правління Національного банку з метою забезпечення схоронності капіталу й активів банку, відновлення платоспроможності та ліквідності, усунення порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

Вирішальну роль у прийнятті рішення про реорганізацію чи реструктуризацію банку, окрім необхідності концентрації капіталу та підвищення рівня ліквідності, відіграють три параметри: обсяг і якість активів, обсяг і якість пасивів, а також різниця між активами й пасивами, тобто фінансовий результат роботи банку. У практиці західних банків, окрім названих, значна увага приділяється таким показникам, як зростання ринкового курсу акцій банків після реорганізації (або показник EPS – зростання доходів на одну акцію), співвідношення показників “курс акцій – доход”, оцінюється розмір надбавки (премії) за злиття, визначається рівень кадрового потенціалу та менеджменту [1].

Динаміка економічних показників діяльності банків після реорганізації підпорядкована загальним тенденціям і закономірностям розвитку банківської системи певної країни в загальному контексті розвитку ринкових відносин. Інтеграційні ефекти, що виявляють себе після реорганізації банків, полягають в отриманні певних переваг, що випливають із підвищення рівня концентрації капіталу: зростання обсягу доходів, розширення спектра банківських послуг, підвищення рівня стійкості та конкурентоздатності, освоєння нових регіональних ринків, збільшення лімітів кредитування, зниження відсоткових ставок, забезпечення надійного страхування кредитних ризиків тощо.

Основними методологічними принципами реорганізації та реструктуризації комерційних банків повинні бути: пріоритетність інтересів суспільства і держави перед інтересами окремого банку; застосування реорганізації як методу оздоровлення проблемних банків; підвищення стійкості та ефективності діяльності банків; забезпечення стабільної роботи платіжної системи та стабільності національної грошової одиниці.

Для конкретного стану банківської системи і кожного комерційного банку на основі загальних принципів і підходів необхідно розробляти свій механізм, форми і методи реструктуризації чи реорганізації, визначаючи міру втручання в нього Національного банку України як головного органу банківського нагляду і контролю. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне створення спеціальної незалежної агенції з питань реструктуризації фінансово-кредитних установ, на яку буде покладено функції оперативного розв'язання проблем реорганізації та реструктуризації не тільки банків, але й інших фінансово-кредитних установ, надання допомоги комерційним банкам, удосконалення системи банківського нагляду та контролю.

Нині в Україні спостерігається процес концентрації банківського капіталу через поглинання нестабільних невеликих банків великими або виділення збиткових філій із нестабільних банків та приєднання до інших банків. Однак реальною концентрацією капіталу такий процес назвати не можна, оскільки це призводить до “вимивання” регіональних банків. На наш погляд, більш реальним, економічно виправданим і соціально стабільним було б створення банківських об'єднань, корпораций, банківських і фінансових холдингових груп.

Найприйнятнішими шляхами підвищення рівня концентрації банківського капіталу під час реорганізації комерційних банків можуть бути: 1) злиття банків з високоякісними активами; 2) приєднання малоприбуткових банків, які мають вигідне територіальне розташування, до фінансово

стабільних банків; 3) створення вказаних форм банківських об'єднань. Злиття або приєднання навіть невеликих банків з якісними активами дає змогу значно збільшити розмір спільних активів і депозитів, що підвищує ринкову вартість акцій новоствореного банку чи банківського об'єднання.

У зв'язку з важливістю проблем реорганізації та реструктуризації комерційних банків, а також з метою забезпечення необхідного рівня концентрації банківського капіталу, стійкості банківської системи, реалізації пріоритетних інвестиційно-виробничих програм, захисту інтересів кредиторів і вкладників доцільним є надання Національному банку України права запроваджувати примусову реорганізацію через злиття або приєднання банків. Участь у цьому процесі держави зі своїми ресурсами, прийняття на себе проблемних активів і зобов'язань, гарантій тощо надасть змогу оздоровити проблемні банки та реалізувати через них державні програми.

Протягом адаптаційного періоду діяльності банків, що реорганізувалися, доцільно ввести для них індивідуальні економічні нормативи строком не менше трьох місяців від часу отримання ліцензії на здійснення банківських операцій.

Винятково важливе значення для забезпечення фінансової стабільності банківської системи має санація банків, яка може бути здійснена за умови згоди кредиторів, майнові вимоги яких становлять не менше 51% від суми визнаних претензій до банку.

Програма санації комерційного банку повинна містити такі умови й заходи: прогнозний строк і конкретні заходи щодо відновлення платоспроможності і задоволення вимог кредиторів, умови реструктуризації капіталу, зокрема, статутного та субординованого боргу, зміну частки акціонерів на користь інвесторів, а також форми відповідальності інвестора за виконання взятих зобов'язань відповідно до програми санації.

Аналіз досвіду реструктуризації та злиття українських комерційних банків свідчить, що першими кандидатами на приєднання (поглинання) є банки, створені під певне підприємство чи галузь у випадку погіршення ринкової кон'юнктури останніх. Окрім того, такі банки дуже вразливі у випадку зміни політичної ситуації, загострення конкурентної боротьби тощо. Тому кращі перспективи мають універсальні банки з міцними й стабільними позиціями в регіонах, а також створення великих банківських об'єднань.

До останнього часу створення банківських об'єднань стримувалося через брак відповідного законодавства, небажанням акціонерів втратити власні банки, а також протидією з боку середніх банків, для яких такі об'єднання, корпорації та холдинги є потужними конкурентами. Однак, враховуючи реалії розвитку банківської системи, пов'язані з необхідністю концентрації банківського капіталу, перерозподілом ринку банківських послуг і закінченням епохи "карманних банків", ідея банківських союзів є плідною і може бути реалізована на практиці найближчим часом.

Основними напрямками фінансового оздоровлення банку можуть бути:

- фінансова допомога від акціонерів (учасників) банку або інших осіб, зокрема: додаткові внески засновників, додаткова емісія акцій, розміщення коштів на депозити на значний термін (не менше року) під невисокі відсотки – 1/2 (2/3) від облікової ставки НБУ, відмова від дивідендів, надання гарантій і поручительств тощо;

- зміна структури активів і пасивів банку: продаж частини активів, поліпшення якості кредитного портфеля, збільшення власних коштів, зниження питомої ваги короткострокових зобов'язань і підвищення довгострокових, зниження рівня ризику окремих операцій і т.ін.;

- удосконалення організаційної структури й управління банком [4].

Важливу роль відіграють такі заходи, як удосконалення менеджменту, методів аналізу і контролю, запровадження системи внутрішнього аудиту, планування і прогнозування діяльності, а саме розробка оптимальної структури балансу комерційного банку, яку наведено в табл. 1.

Під час фінансової кризи найбільшу загрозу для банку становить криза довіри – раптове зняття коштів з банківських рахунків, у результаті чого виникає проблема ліквідності та суттєво обмежується доступ до міжбанківських ресурсів. Неможливість банку своєчасно та в повному обсязі виконати зобов'язання перед вкладниками спричиняє панічні настрої, які зрештою призводять до його неспроможності.

Отже, проблеми окремого банку можуть призвести до виникнення системної банківської кризи з наступними негативними наслідками для суспільства й економіки в цілому. В умовах кризи фінансове оздоровлення банків значно ускладнюється, породжуючи загрозу банкрутства навіть стабільно функціонуючих установ.

Українська практика свідчить, що більшість акціонерів не залишаються осторонь фінансових проблем банків, пропонуючи збільшення капіталу банків за рахунок капітальних вливань коштів. Найактивніше ці процеси з початком кризи простежуються в банках з іноземним капіталом.

Капіталізація банків за участю власників має винятково пріоритетне значення для середніх і малих установ, оскільки, як переконують аналітики, доступ до інших джерел фінансування в умовах кризи для них є майже неможливим [1].

Таблиця 1

Оптимальна структура балансу комерційного банку, %

Актив	Питома вага	Пасив	Питома вага
Каса	11	Депозити – всього	72
Портфель цінних паперів	19	серед них:	
Кредитний портфель	45	до запитання	35
Міжбанківські кредити	15	ощадні	25
Матеріальні активи	9	термінові	12
		Міжбанківські кредити	20
		Капітал	8
Баланс	100	Баланс	100

Фінансова криза показала неефективність і непридатність у більшості банків так званих планів заходів щодо підтримки ліквідності на випадок непередбачених обставин. Вони насправді не передбачали ефективних заходів, орієнтувалися не на мобілізацію внутрішніх ресурсів, а на отримання кредитів рефінансування від Національного банку України та залучення коштів на міжбанківському ринку, який у момент настання фінансової кризи відразу «згорнувся» [2].

Зважаючи на сучасний стан розвитку банківської системи України та враховуючи широкі можливості законодавства, вважали б за необхідне рекомендувати Національному банку України перед прийняттям рішення про ліквідацію комерційного банку максимально повно використати можливості примусової реорганізації. Для комерційних банків це може бути приєднання або перетворення, а для державних – поділ, виділення і перетворення.

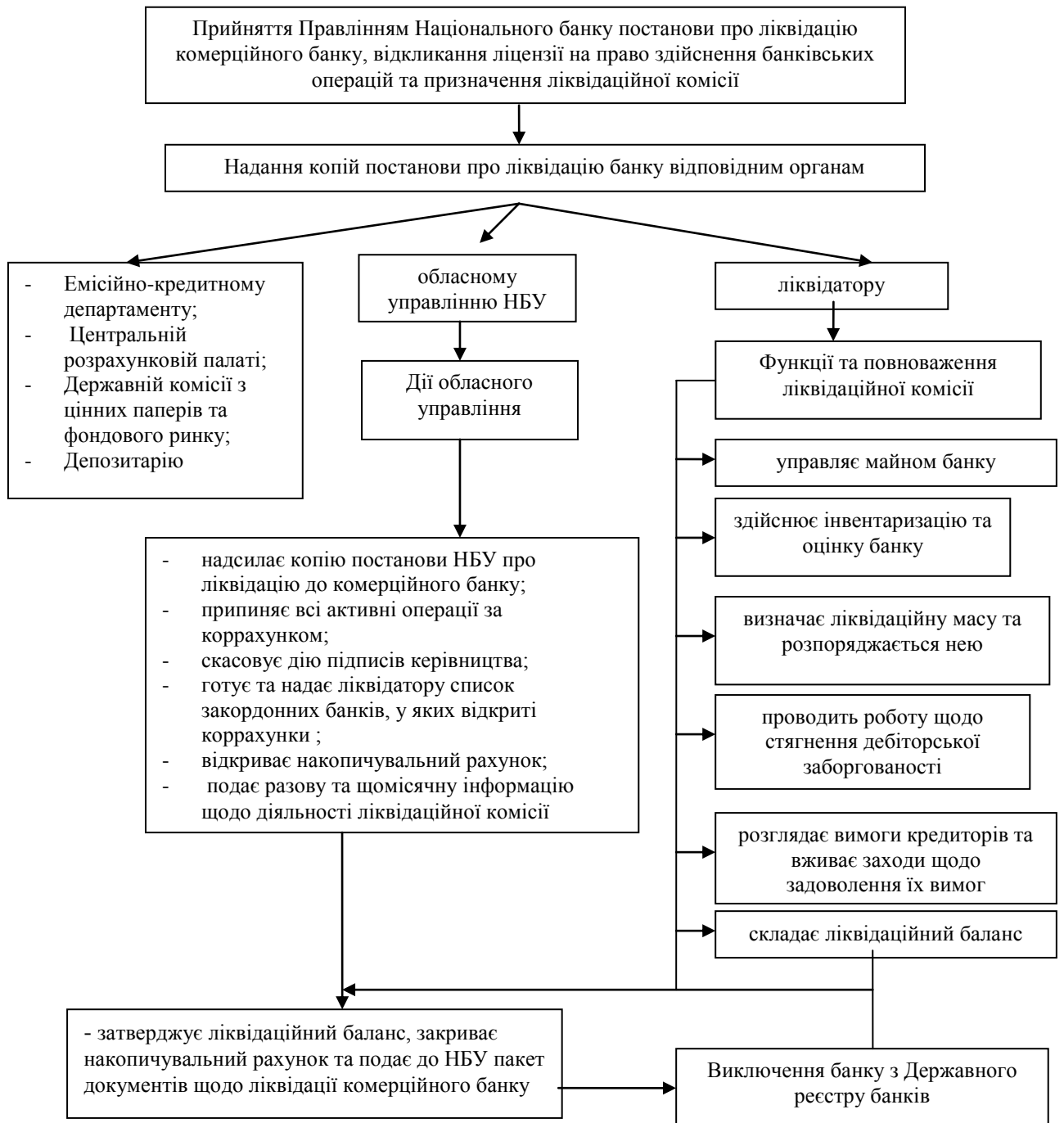
Ліквідація навіть одного банку суттєво впливає на загальний стан фінансового ринку, що обумовлює винятковість процедури ліквідації комерційних банків і необхідність виваженого підходу в кожному окремому випадку, використання всіх можливостей максимальної прозорості процесу і згладжування соціальних і економічних наслідків. Узагальнену схему ліквідації комерційного банку наведено на рис. 1 [4].

Законодавством передбачено, що ліквідація банку – довготривалий процес, який може тривати протягом трьох років. Реорганізація банку офіційно відбувається в значно коротші терміни. Однак при цьому слід мати на увазі, що підготовчий період до злиття, пов'язаний з розробкою стратегії й аналізом потенційних кандидатів, може зайняти рік, а то й більше. Певний час потрібен для розробки спільної стратегії, налагодження менеджменту тощо, тобто тривалість обох процесів може бути приблизно однаковою, а соціально-економічні результати будуть суттєво різнитися.

Досягнення найкращих результатів стане реальністю тільки в тому випадку, коли в Україні будуть реалізовані необхідні антикризові заходи на мікро- і макрорівнях, зважаючи на вимоги чинного законодавства [5].

У випадку ліквідації комерційного банку першочерговими вимогами кредиторів повинні бути: вимоги кредиторів, забезпечені заставою; вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; виплата заробітної плати й вихідної допомоги звільненим працівникам банку; зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян; витрати ліквідатора та податки і зобов'язання перед бюджетом [1].

Отже, банківська система нині переживає важкий період свого розвитку, де відбувається повний перехід до сучасного управління й діяльності. Водночас ці зміни відбуваються з поступовим розвитком вкрай нестабільної економіки України, яка на неї впливає досить негативно. Адже розвиток нормативно-правової, фінансово-кредитної і будь-якої іншої системи країни залежить насамперед від політичної й економічної стабільності. Банківська система має низку проблем, котрі зумовлені її еволюційним розвитком, з одного боку, і впливом вищенаведених базових проблем – з другого.

Рис. 1. Схема ліквідації комерційного банку

Державна допомога банківському і реальному секторам економіки повинна надаватись у формі кредитів і так, щоб виключити регулярні державні інтервенції на користь одного й того ж суб'єкта економічної діяльності, щоб кредити обов'язково повертали, а процедури допомоги були відкритими і прозорими.

Література

1. Вядрова І.М. Вдосконалення організації нагляду за діяльністю комерційних банків / І.М. Вядрова // Вісник Української академії банківської справи. – 2000. - № 2(9). – С. 28-30.
2. Іщенко О. Особливості фінансової санації банків в умовах кризи / О. Іщенко // Ринок цінних паперів України. – 2009. – №9-10 – С. 47-52.
3. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2009. – №11 – С. 10-16.
4. Міщенко В.І. Проблеми реорганізації та реструктуризації комерційних банків / В.І. Міщенко, І.М.

- Вядрова // Банківська справа. – 2001. – № 1. – С. 3-7.
5. Неізнестна О. Оцінки та шляхи покращення фінансового стану банків України / О. Неізнестна // Ринок цінних паперів України. – 2009. – №1-2. – С. 41-48.
  6. Реверчук Н.Й. Банківські кризи: сутність, ознаки, види та методи їх подолання / Н.Й. Реверчук, А.О. Ковалюк // Регіональна економіка. – 2008. – №4. – С. 87-96.
  7. Тимошенко О.П. Проблеми банківської системи України: шляхи вирішення / О.П. Тимошенко // Економіка та держава. – 2009. – №7. – С. 21-25.

The article explores the peculiarities of updating activities of banks and suggested elements to improve the mechanism of updating anti-crisis measures of domestic commercial banks.

Key words: Remediation of the capitalization of the commercial bank, optimization, reorganization, liquidation.

В статтє исследованы особенности санационных мероприятий банков и предложены элементы совершенствования механизма антикризисных санационных мероприятий отечественных коммерческих банковских учреждений.

Ключевые слова: санация, капитализация коммерческого банка, оптимизация, реорганизация, ликвидация.

УДК 336.71.131.7 (477)

Н.Г. Волик,
к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ НАГЛЯДУ ЗА ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ

У статті виокремленні основні недоліки аналізу й контролю валютного ризику. Запропоновані рекомендації, за допомогою яких можливе вдосконалення комплексної системи нагляду за валютним ризиком у комерційних банках.

Ключові слова: управління ризиками, валютний ризик, методи оцінки, інструменти системи управління, банківський нагляд, процес управління.

Швидкий розвиток фінансових ринків та інструментів, що використовують банки, потребує новітніх підходів до нагляду за банківською діяльністю, які б дозволили наглядовим органам максимально повно оцінити ризики, на які наражаються банківські установи в процесі своєї діяльності.

Підхід до нагляду, який нині використовується Національним банком України, полягає в тому, що, зазвичай, банківський нагляд тісно пов'язаний із принципами аудиту й бухгалтерського обліку. Цей традиційний підхід не завжди спроможний урахувати всю необхідну інформацію про діяльність того чи іншого банку, накопичену в службі нагляду, і тому до різних банківських установ застосовуються одні й ті ж підходи та процедури [3]. Основна увага приділяється достовірності даних звітності, зокрема резервам під кредитні операції, рахункам прибутків і збитків, а також достатності традиційних систем внутрішнього контролю, які орієнтовані насамперед на запобігання шахрайству [4].

Основні завдання такого підходу до нагляду – перевірка правильності зарахування операцій за відповідними рахунками, перегляд великої кількості окремих операцій і кількісна оцінка проблем на основі підрахунків загальних сум перевірених трансакцій. Цей підхід має свої сильні сторони, оскільки дозволяє дійти висновку щодо поточного стану фінансової установи й підрахувати поточні проблеми, але він не дає змоги по-справжньому оцінити майбутню діяльність, водночас не покладаючи відповідальність за достовірність звітності та за ідентифікацію і виправлення недоліків на тих, хто насправді повинен її нести, а саме: на вище керівництво та спостережну раду. Виправні дії також часто спрямовані на усунення симптомів проблем, а не їхніх причин.